

Wprowadzenie

Pomysł na numer „Prac Kulturoznawczych”, który byłby poświęcony imaginariom feministycznym, pojawił się równolegle z prowadzoną przez nas sesją panelową w ramach IV Zjazdu Polskiego Towarzystwa Kulturoznawczego odbywającego się we wrześniu 2022 roku we Wrocławiu. Sesja panelowa, zatytułowana „Imaginaria feministyczne”, przyciągnęła uwagę badaczek i badaczy, którym bliskie są feministyczne perspektywy badań i którzy dysponują także pewnego rodzaju wrażliwością, pozwalającą dostrzec systemowe nierówności, relacje władzy czy rozmaicie wyrażane formy przemocy; i dla których kategoria płci stanowi szczególnie ważny punkt odniesienia (a rozpatrywana jest też w kontekście seksualności, pochodzenia społecznego, statusu ekonomicznego, rasy czy kondycji zdrowotnej).

Zapraszając do nadsyłania artykułów do niniejszego numeru, byliśmy ciekawe nie tylko tego, jak dziś wygląda feministyczna wyobraźnia, jakie figury ją wypełniają i jakie opowieści wytwarza¹. Interesowało nas również to, jak artykułowane są feministyczne postawy, żądania, nadzieje; w jaki sposób feministyczne wartości przenikają do rozmaitych dyskursów i z jaką spotykają się reakcją. Celowo piszemy o tym, co feministyczne, w liczbie mnogiej, świadome licznych perspektyw tak w obrębie ruchu feministycznego, jak i w obszarze feministycznych badań i praktyk kulturowych. Zawarte w niniejszym tomie „Prac Kulturoznawczych” teksty zresztą tę wielość potwierdzają. Co więcej, feministycznie zorientowane badania okazują się również wyczulone na zagadnienia aktualnie rozstrzygane w społecznych obiegach wiedzy, a jako perspektywa krytyczna oferują ich analizę, nieuciekającą od złożoności i rozmaitych wątpliwości. Stawianie pytań w trybie feministycznym to nie tylko próby identyfikacji działań, zjawisk, wartości czy historii istotnych z perspektywy kobiet i osób z doświadczeniem życia jako kobiety, ale też usytuowanie ich w szerszym społeczno-politycznym kontekście. Kontekście, który przesiąknięty jest relacjami władzy i w którym wiele zależy od zajmowanych pozycji i ról społecznych. Pojawia się on w feministycznych analizach, które pokazują, że budują go tak rozmaite instytucje świata społecznego — od rodziny po szkołę, a także dziś niezwykle skomplikowane i wielopoziomowe otoczenie medialne.

¹ Zob. rozważania Agaty Zysiak poświęcone kształtowaniu się społecznego imaginarium (rozdział *Przebudowa imaginarium społecznego*), A. Zysiak, *Punkty za pochodzenie. Powojenna modernizacja i uniwersytet w robotniczym mieście*, Kraków 2016, s. 97–161. Badaczka zwraca między innymi uwagę, że społeczne imaginarium określa, „co w ogóle jest możliwe do pomyślenia w danym czasie historycznym — definiuje repertuar zbiorowych działań, będących do dyspozycji danej grupy czy klasy” (s. 98).

Autorki obecne w tym numerze „Prac Kulturoznawczych” oferują feministyczne spojrzenie na kwestie wspólnoty, troski, sztuki czy pracy. Przyjmując tę optykę, w pierwszej kolejności przyglądają się zarówno jednostkowym postaciom kobiecym, jak i społecznościom, które takowe współtworzą, a także praktykom kulturowym będącym ich udziałem. Istotny jest więc podmiot badań, a właściwie ich podmiotka. Po drugie, znaczenie ma wspomniany już tryb feministycznych indagacji: wyczulony na nierówności (o rozmaitym pochodzeniu), ostrożny (jeśli chodzi o kategoryczne oceny) i jednocześnie śmiały (w podawaniu w wątpliwość kulturowych przyzwyczajęń), który zakłada pewną podejrzliwość wobec uznanych i utrwalonych przekonań, wzorów czy wizerunków². To tryb, w którym zazwyczaj widoczne jest autorskie ja, ale nie ze względu na potrzebę wzmocnienia własnego głosu, lecz by zdać sprawę z własnego usytuowania: tak, piszemy jako kobiety (osoby z doświadczeniem życia jako kobiety) i badaczki, a nasze doświadczenia i perspektywy nie mają charakteru uniwersalnego, jak bowiem przypomina w głośnym tekście Donna Haraway — zawsze mamy do czynienia z wiedzą usytuowaną³.

Choć tom składa się z artykułów podejmujących bardzo różne problemy badawcze oscylujące wokół feministycznych imaginariów, to warto wskazać także kilka kwestii, do których w różnym stopniu odwołuje się większość autorek. Pierwszą z nich zdaje się kwestia wspólnoty. Badaczki niejednokrotnie ukazują doświadczenia kobiet jako intersubiektywne, współodczuwane i współpojmowane w ramach konkretnych grup czy kolektywów. Rozpoznawanie mechanizmów utrwalających nierówności wiedzie do różnorodnych prób ich wspólnego znoszenia. Opisywane na kolejnych stronach bohaterki troszczą się o siebie nawzajem w obliczu niebezpieczeństwa — jak w historiach przedstawianych przez Karolinę Gierszewską lub wykorzystują zajęcia „domowe”, aby budować więzi i wyrażać swoją obecność w szerszej społeczności — w pracach przywoływanych przez Magdalenę Furmaniuk. Z wytwarzanego w toku lektury imaginariu wyłaniają się kategorie wspólnotowości oraz solidarnościowego „my”. Jednocześnie każdy z artykułów snuje odrębną opowieść i jest zakotwiczony w feministycznej wrażliwości samych autorek — w sposobach identyfikowania sporów kształtujących postulaty i form działania ruchu feministycznego, w odnajdywaniu nowych wzorców dziewczynkości czy też w eksplorowaniu subwersywnego potencjału kobiecych „robótek ręcznych”. O znaczeniu feministycznych wspólnot pisały między innymi Ann Snitow⁴, bell hooks⁵ czy Audre Lorde⁶ — wszystkie kładły nacisk na konieczność

² Por. J. Woodiwiss, *Challenges for feminist research: Contested stories, dominant narratives and narrative frameworks*, [w:] *Feminist Narrative Research: Opportunities and Challenges*, red. J. Woodiwiss, K. Smith, K. Lockwood, London 2017, s. 13–37.

³ D. Haraway, *Wiedze usytuowane. Kwestia nauki w feminizmie i przywilej ograniczonej/częściowej perspektywy*, przeł. A. Czarnacka, Biblioteka Online Think Tanku Feministycznego, 2009, <http://www.ekologiasztuka.pl/pdf/f0062haraway1988.pdf> (dostęp: 1.10.2023).

⁴ A. Snitow, *Feminizm niepewności. Dziennik rodzaju*, przeł. M. Bokinić, Warszawa 2018.

⁵ b. hooks, *Teoria feministyczna. Od marginesu do centrum*, przeł. E. Majewska, Warszawa 2013.

⁶ A. Lorde, *Siostra outsiderka. Eseje i przemówienia*, przeł. B. Szelewa, Warszawa 2014.

budowania i podtrzymywania takich wspólnot, które zasilają ruch feministyczny, a nawet stanowiły o jego ważności czy obecności w świecie społecznym. Autorki artykułów w niniejszym tomie w mniej lub bardziej bezpośredni sposób odnoszą się również do innej kwestii podejmowanej przez feministyczne badaczki⁷ — podziału na sferę publiczną i prywatną. Problematyzują status tego podziału, kiedy piszą o niewidocznej, emocjonalnej pracy kobiet czy rozważają działania artystyczne jako ujawniające to, co prywatne i intymne. Rozpatrują wreszcie obie sfery w kontekście pamięci kulturowej i obecności kobiet w przestrzeni miejskiej. W części artykułów wiele miejsca poświęcono ponadto innemu zagadnieniu — też dobrze ugruntowanemu w feministycznych teoriach: pojęciu troski⁸. Namysł nad tym tematem niejednokrotnie łączy się z analizami wspólnot i form ich działania, a rozważana na różne sposoby troska staje się propozycją sprzeniewierzenia się kapitalistycznym mechanizmom rywalizacji czy produktywności.

Autorki uważnie obserwują rzeczywistość społeczną, zmieniającą się dynamicznie w ostatnich latach. Pokazują, jak dochodzi do przemeblowania feministycznej wyobraźni przez pojawianie się w niej coraz to nowych obrazów, idei, wydarzeń. Rearanżując tę wyobraźnię, podmiotki zyskują wiedzę, ale i odwagę. Dającą się uchwycić przez analizy dyskursu, prac artystycznych, filmów, ale też za pomocą wywiadu pogłębionego czy przez rozważania teoretyczne, ta transformacja emancypacyjnej wyobraźni oddziałuje na wizję przyszłości dostępne współczesnym kobietom i osobom z doświadczeniem życia jako kobiety. A ta nowa czy też odnowiona wyobraźnia okazuje się nie tylko istotnym narzędziem poznawczym, ale i wielokrotnie motorem sygnalizowanych tu przeobrażeń.

Artykuły ułożyłyśmy tematycznie. W pierwszych dwu szczególnie daje się zauważyć nacisk położony na analizę dyskursów i narracji dotyczących samego feminizmu. Kolejne trzy zorientowane są wokół działań artystycznych, a ostatnie dwa przynoszą namysł nad kwestiami troski, opieki, ale i techniki. Joanna Sieracka przygląda się wnikliwie „feminizmowi zwykłych kobiet” — analizuje inkluzywność Czarnych Protestów i Strajku Kobiet oraz powiązaną z nimi figurę „zwykłej kobiety”. Wskazuje na pułapki obecne w wybranych dyskursach lewicowego populizmu, które zamiast służyć zwrotom i przesunięciom w ruchu feministycznym, mogą się stać narzędziem dyscyplinowania tego ruchu. Karolina Sikorska i Marta Kosińska studiują opowieści o pracy w akademiach sztuk pięknych, opierając się na przeprowadzonych przez siebie wywiadach z osobami pracującymi w tych instytucjach. Docierają do opisu płciowych uwarunkowań ich pracy powiązanych z usytuowaniem materialnym, a także przyglądają się wypowiedziom o procesach emancypacji

⁷ Zob. np. N. Frazer, *Drogi feminizmu. Od kapitalizmu państwowego do neoliberalnego kryzysu*, przeł. A. Weseli, Warszawa 2014; C. Pateman, *Kontrakt płci*, przeł. J. Mikos, Warszawa 2014.

⁸ Zob. np. C. Gilligan, *Innym głosem. Teoria psychologiczna a rozwój kobiet*, przeł. B. Szelewa, Warszawa 2015; G. Clement, *Care, Autonomy, And Justice: Feminism And The Ethic Of Care*, Oxford 1996; J. Tronto, *Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care*, London-New York 1993.

zachodzących w uczelniach. Magdalena Furmaniuk analizuje działania artystek i kobiecych kolektywów, które wykorzystują medium tkaniny. Kobiety – również jako mieszkanki, uczestniczki protestów, członkinie rodzin czy przedstawicielki marginalizowanych społeczności — przez haftowanie uprawiają aktywizm, upominają się o grupy wykluczone z przestrzeni publicznych oraz przędą herstoryczne narracje. Z kolei Agata Iżykowska-Uszczyk przedstawia strategie odchodzenia i przekraczania przez współczesne artystki stereotypów na temat kobiecego ciała. Posługując się kategorią „intymności zniewolonej”, badaczka odnosi się do studiów nad cielesnością i nad emocjami; rozpatruje przy tym zagadnienia uprzedmiotowienia oraz erotyzacji ciała. Marta Anna Raczek-Karcz w swoim artykule analizuje działania graficzne, które nabierają performatywnego charakteru. Przywołane przez nią artystki prowadzą żywy dialog z medium, zapraszając jednocześnie do podzielenia pewnych obrazów świata i do współtworzenia wspólnot, których porządek organizują takie wartości, jak odpowiedzialność czy empatia. W kolejnej części tomu Karolina Gierszewska podejmuje analizę tekstów kultury popularnej, skupiając się na doświadczeniach dorastających i kształtujących swoją podmiotowość kobiet. Nastoletnie bohaterki, opisywane z perspektywy feministycznej etyki troski Carol Gilligan, walczą o własny, szczery głos, jak też o przetrwanie w świecie pełnym zagrożeń. Z kolei Anna Adamowicz uprawia krytyczny namysł nad kierunkami rozwoju techniki. Przygląda się między innymi punktom styku technologii i nauki, ideom cyberfeminizmu i ekofeminizmu. Wskazuje przy tym na korzyści wynikające z włączenia koncepcji spolegliwego opiekuństwa Tadeusza Kotarbińskiego do feministycznej krytyki współczesnego technoświata i namysłu nad troską.

Sięgając po zamieszczone w tym tomie analizy, osoba czytająca dostrzeże aktualność opisywanych tu praktyk feministycznych; problemy, które poruszają nie tylko feministyczną wyobraźnię, choć dzięki niej często zyskują społeczną widoczność. Chciałybyśmy, by tom ten zainspirował dalszą dyskusję nad feministycznymi imaginariami, która umożliwiłaby w odniesieniu do stale zmieniających się warunków społeczno-kulturowych ponawianie pytań o to, co się w tych imaginariach mieści, a na co miejsca (już) nie ma, w jaki sposób te przestrzenie feministycznej wyobraźni i praktyk są hierarchizowane czy też co stanowi o ich krytycznym i emancypacyjnym potencjale.

Dziękujemy redakcji „Prac Kulturoznawczych”, w szczególności dr hab. Magdalenie Matysek-Imielińskiej za chęć współpracy i decyzję o publikacji pierwszego numeru czasopisma, który w pełni poświęcony jest feminizmowi. Składamy także ogromne podziękowania autorkom artykułów oraz osobom te artykuły recenzującym.

Magdalena Popławska

ORCID: 0000-0003-1025-8673

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Karolina Sikorska

ORCID: 0000-0001-9947-6516

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu